

CODUL ETIC AL OMULUI POLITIC VS. CONDUITA CLASEI POLITICE PREZENTATĂ DE NOAM CHOMSKY¹

Ana-Daniela LEONTE (FARCAȘ)

bursier doctorand, proiect POSDRU/159/1.5/S/133675,
Beneficiar Academia Română, Filiala Iași

THE ETHICAL CODE OF THE POLITICIANS VS. THE CONDUCT OF THE POLITICAL CLASS AS VIEWED BY NOAM CHOMSKY

Abstract: Due to scientific development and because a growing number of people have access to education, trust in politicians declines. This makes it easier to observe the more or less ethical tactics politicians apply to achieve their own interests. The actions of the political class are becoming increasingly subjected to media analysis, being also attentively observed by theorists and political activists. Noam Chomsky points out several issues occurring at the political level, pinpointing the methods used by political leaders to deceive or manipulate people. Nowadays, the intellectuals, who have access to information and higher education, are able to analyze more accurately power actions and, where it applies, its abuses. Chomsky's research emphasizes the mismatch between what a political leader should be, what he represents and what he really is.

Key words: *ethical code, political ethics, responsibility, politics, equality / inequality*

Concomitent cu dezvoltarea societății omenești, dorința de putere se dovedește a fi o prezență constantă în istoria umanității. Personalități consacrate din varii domenii ale spiritului, intelectuali de marcă, au conceput teorii privitoare la arta conducerii unui stat, au stabilit condiții pentru instituirea normelor etice și legislative, la nivel politic. Odată cu dorința de putere s-a pus, în mod firesc, problema abuzului de putere, a încălcării legilor de drept sau morale, precum și problema încălcării libertăților cetățenești de către guvernanți. Etica politică a cunoscut o dezvoltare de mare amploare în secolul nostru, iar asta datorită influenței pe care au avut-o filosofii și cercetătorii politici, atât de pe continentul

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/133675 "Inovare și dezvoltare în structurarea și reprezentarea cunoașterii prin burse doctorale și postdoctorale (IDSRC - doc postdoc)", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

american (în special America de Nord), cât și cei din Europa. Odată cu dezvoltarea societății, problemele de guvernare și cele de etică în politică sunt mult mai complexe, ducând chiar la apariția de noi ramuri ale acestor două domenii.

*Etica politică*², în contemporaneitate, se împarte în două ramuri principale. O primă ramură, etica biroului politic, având rolul de a analiza metodele folosite de către politicieni sau funcționarii publici, care reprezintă cetățenii în viața politică și care se preocupă de diferențele ce apar între principiile etice ce guvernează biroul politic și principiile etice ce guvernează viața morală în general. Tot această parte a eticii politice se preocupă de problema care-i frământă pe mulți filosofi și comentatori politici actuali, și anume: în ce măsură politicienilor le este permis să ia măsuri care, în alte circumstanțe, ar fi considerate greșite, acestea încălcând morala comună?

A doua ramură a eticii politice este concentrată pe analiza politicilor și legilor, pe conflictele ce apar din diferența de valoare ale rezultatelor politice (de exemplu, pentru grupuri diferite de oameni poate fi prioritară o orientare naționalistă, în timp ce pentru alții e mai importantă respectarea oricărui cetățean, indiferent de cetățenie)³.

Ambele ramuri ale eticii politice se confruntă adesea cu conflicte și paradoxuri ce apar în practica guvernării, multe din acestea fiind dificil de analizat, în funcție de perspectiva abordată.

Legile moralei impun evitarea producerii unor acțiuni ce ar putea face rău celor nevinovați. În politică însă, anumiți factori pot obliga conducătorii politici să sacrifice vieți nevinovate pentru binele comun al națiunii. Un conducător de stat poate ordona, în cazuri extreme, acțiuni militare care ar putea duce la pierderea de vieți nevinovate din rândul civililor, dacă acest lucru ar fi în folosul națiunii. De altfel, și din jurământul președintelui, după validarea mandatului, reiese că interesele națiunii, respectarea constituției, suveranitatea și independența, unitatea și integritatea teritorială a țării pe care o conduce, precum și respectarea legilor și a drepturilor cetățenilor, sunt cele ce contează într-un stat democratic.

Dat fiind faptul că politicianul este atât un reprezentant al cetățenilor, cât și un reprezentant al partidului politic din care face parte, acest lucru conduce la ivirea unor alte chestiuni dificil de catalogat din punct de vedere etic. Astfel, acesta, având caracteristica specială de reprezentare a interesului poporului, se poate folosi în mod normal de unele încălcări ale regulilor morale pe care cetățenii de rând nu le au, cum ar fi apelul la violență, minciuna, păstrarea secretelor de stat, confidențialitatea asupra datelor utilizate, încălcarea cuvântului sau a permisiunii. Utilizarea acestor mijloace e socotită ca fiind acceptabilă, atâta timp cât servește intereselor

² Thompson 2013.

³ Thompson 2013.

politice ale statului și cât timp e făcută pentru binele comun. Un guvernant poate fi obligat de împrejurări să facă un așa-zis fapt rău, care în ochii cetățenilor poate apărea ca o încălcarea moralei, dar ale cărui rezultate să aibă efecte pozitive în cadrul mai larg al vieții sociale sau politice a statului. Problema aceasta este cunoscută sub numele de „problema mâinilor murdare”⁴ și ea a reprezentat unul din punctele de pornire în dezvoltarea anumitor puncte de vedere în ceea ce privește conduita politică și responsabilitatea omului politic. Această problemă în sine reprezintă un paradox, deoarece acțiunile conducătorului sunt supuse judecății morale, atât de către cetățenii atenți la ceea ce se întâmplă pe plan politic, cât și de organele de drept. Judecățile pot fi făcute prin prisma consecințelor acțiunilor întreprinse, caz în care, dacă acțiunea a fost justificată, politicianul nu este vinovat de nimic.

Din punct de vedere al deontologiei, se susține că atâta timp cât acțiunea întreprinsă de către acesta e într-adevăr greșită, omul politic nu ar fi trebuit să o desfășoare, el făcându-se, prin acțiunea sa, vinovat de încălcarea legilor. Judecata deontologică pare a înclina spre utilizarea rațiunii, care spune că omul, putând să diferențieze între bine și rău, nu trebuie să provoace suferință celor nevinovați. Susținătorii cauzalității vor argumenta că în practica politică lucrurile stau diferit, nefiind greșit să faci un rău mai mic pentru ca rezultatul să împiedice un rău mai mare. În articolul său, *Political Action: The Problem of Dirty Hands*, publicat în 1973, Michael Walzer⁵ aduce în discuție faptul că oamenii politici ar trebui să fie capabili să-și încalce propriile principii și convingeri morale dacă acțiunile lor au un scop nobil, cum ar fi securitatea statului. În orice caz, aceștia trebuie uneori să procedeze altfel, din motive întemeiate, chiar dacă se simt vinovați. Faptul că aceștia se simt vinovați e important, fiind o dovadă, spune Walzer, că nu sunt dispuși să-și încalce principiile cu ușurință, deci au convingeri morale puternic înrădăcinate. În același timp, vina servește ca un mijloc de tragere la răspundere a acestora de către public, în măsura în care sunt dispuși să-și mărturisească sau supună deciziile controlului public. Răspunsul lui Walzer la această problemă stârnește reacții contradictorii: pe de o parte, nimeni nu dorește să aibă la conducere o persoană care să înșele, să ia hotărâri în secret, să folosească violența, dar pe de altă parte, e nevoie de cineva care să pună interesele țării, ale națiunii, mai presus de propria integritate morală. Pe de altă parte, cu siguranță, sunt și alte moduri de a conduce, care să nu-i constrângă pe reprezentanții cetățenilor să-și sacrifice integritatea. Urmărirea guvernanților pentru a vedea dacă manifestă remușcări atunci când au acționat într-un mod ce nu corespunde normelor

⁴ Thompson 2013.

⁵ Michael Walzer, teoretician politic, este profesor emerit la Institute of Advanced Study, Princeton, New Jersey. În cercetările sale se preocupă în principal de problemele eticii politice, între care: naționalism, radicalism, toleranță, teoria războiului just, critică socială.

etice, pentru a vedea dacă au în fond un cod etic pe care e greu să-l încalce, pare în acest caz, inutil. Walzer afirmă că nu consideră că ar fi posibil ca un conducător să guverneze fără „a-și murdări mâinile”: „Răspunsul meu e nu, nu cred că aș putea guverna nevinovat, și mare parte dintre noi nici nu cred că cei ce ne guvernează sunt inocenți – așa cum voi susține mai jos –, nici cel mai bun dintre ei. Dar, aceasta nu înseamnă că nu este posibil să se facă ceea ce este corect în timpul guvernării.”⁶ Discuția care face ca problema să fie în continuare conflictuală abordează comportamentul celor ce refuză să își încalce principiile, chiar și în interesul cetățenilor sau al statului pe care-l conduc. Mai pot fi aceștia considerați buni guvernanți? Din perspectivă utilitaristă, aceștia eșuează în demersul lor, nu reușesc să facă ceea ce trebuie, ce e necesar. În plus, ei nici nu se ridică la cerințele funcției pe care o ocupă, neîndeplinind datoriile pe care le au în cadrul biroului lor, „care impune o responsabilitate considerabilă pentru consecințe și rezultate”.⁷

Întrebarea principală e *în ce măsură scopul scuză mijloacele* în câmpul politicii?

Teoreticienii politici se împart, și de această dată, în două tabere: cei ce susțin că anumite mijloace, cum ar fi tortura, nu sunt justificate niciodată, și cei ce susțin că pentru atingerea unui scop pentru binele tuturor, pentru un final bun, orice mijloc poate fi utilizat. Vedem, deci, o păstrarea ideilor machiavelice în mentalitatea politică contemporană. Punctul de vedere cel mai întâlnit susține că justificabilitatea mijloacelor folosite în politică depinde de valoarea scopului final pentru care ele sunt utilizate. Prin urmare, trebuie luate în considerare mai multe elemente, cum ar fi importanța scopului urmărit, existența mijloacelor alternative disponibile pentru atingerea aceluși scop, identificarea victimelor rezultate din mijloacele folosite și cât de responsabili sunt cei ce uzitează de mijloacele în discuție, dar și o limitare a mijloacelor non-etice.

Politicienii nu reprezintă numai cetățenii, ei reprezintă și partidul politic din care fac parte; sau, dacă ocupă o anumită funcție în cadrul guvernului, aceștia sunt legați prin regulamente interioare de organizația respectivă. Privind lucrurile în acest fel, acestora li se poate cere să acționeze într-un anumit fel pentru a obține și păstra postul ocupat din motive de regulamente interioare, adaptate naturii postului. Ei pot fi trași la răspundere pentru consecințe care pot fi mai mult sau mai puțin urmare a acțiunilor lor, pe care e posibil să nu le fi putut controla, pentru care ar fi fost iertați dacă nu ar fi ocupat pozițiile respective. Natura ocupației face ca politicianul să nu lucreze întotdeauna de unul singur, ci în cadrul structurii organizatorice a biroului, să beneficieze de ajutorul colegilor. Când apare o criză iar acțiunile întreprinse au ca rezultat o greșeală ce afectează drepturile cetățenești sau lezează în vreun fel statul, apare o nouă situație creatoare de

⁶ Walzer 1973: 161.

⁷ Walzer 1973: 161.

conflict în rândul teoreticienilor politici, în ceea ce privește asumarea responsabilității.

Există și aici două orientări, în funcție de agenții care ar trebui să-și asume responsabilitatea în cazul unor vicii sau greșeli de guvernare. Unii susțin că vinovată este instituția din care funcționarul sau politicianul face parte. Se evită, astfel, învinuirea persoanelor care au acționat forțate de obligațiile sau responsabilitățile dobândite odată cu funcția. Instituția (în cazul nostru, guvernul) este cea mai în măsură să ofere compensații victimelor nevinovate sau să corecteze politicile, astfel încât asemenea situații să nu mai aibă loc. Această abordare se numește abordare *colectivistă*. Chiar dacă responsabilitatea e preluată de organizație, care poartă vina morală, și membrii individuali ai acesteia suportă consecințele. Orientarea opusă, cunoscută sub numele de abordare *individualistă*, consideră individul vinovat chiar și pentru rezultatele colective. Se presupune că există o tipologie a greșelilor sau vinelor ce apar în fiecare organizație, pe care un bun politician ar trebui să le poată identifica de la început, pentru a le preîntâmpina, sau pentru a le reduce efectele, în cazul în care acestea totuși au loc.

Un alt aspect ce nu trebuie ignorat are legătură cu *interesele*. Datorită faptului că suntem oameni, cu slăbiciunile și atuurile caracteristice, nu ne putem detașa de la a urmări propriul interes, propriile ambiții în activitățile pe care le desfășurăm, ceea ce ne face coruptibili. Deși unele persoane par a nu avea interese personale, aceasta nu înseamnă că nu le au, de fapt. Unii pot să-și disimuleze atât de bine intențiile încât, la prima vedere, acestea sunt greu de sesizat. Chiar și cei ce încearcă să renunțe la ambițiile personale și să ducă o viață dedicată reflectării, sau dedicată semenilor, nu pot scăpa în totalitate de ele, deoarece acestea fac parte din natura umană, o parte fiind consecință a instinctului de supraviețuire. Nici politicienii nu scapă de ele, cu atât mai mult cu cât este cunoscut faptul că aceștia sunt printre cei mai ambițioși oameni. Desigur că într-un stat ideal conducătorii sau politicienii ar trebui să aibă în vedere doar interesele statului și binele națiunii, să fie incoruptibili, dar în realitate acest lucru nu e posibil.

Pentru ca prin deciziile lor să nu lezeze drepturile și libertățile cetățenilor, să nu profite de funcția lor pentru propriul interes și în dauna altora care nu au nicio vină, este necesar ca acțiunile acestora să fie urmărite cu atenție, atât de către organele competente, cât mai ales de către cetățeni, sau mai exact de către acei cetățeni care au posibilitatea să o facă, cum ar fi analiștii politici, filosofii, specialiștii în științe politice sau eticienii.

Odată cu dezvoltarea societății, a mijloacelor de comunicare, a științelor, în ultimele două secole, au apărut un mare număr de specialiști din diferite domenii, care și-au adus contribuția la dezvoltarea teoriilor politice sau la a urmări cu interes preocupările guvernanților, politicile aplicate la nivel național și internațional, cu scopul de a evidenția greșelile

făcute din proprie voință sau din obligație, sau urmările deciziilor luate la nivel înalt, fie ele făcute publice sau luate în secret. Noam Chomsky este o astfel de personalitate, care pe parcursul carierei sale de profesor universitar, cercetător și filosof, a fost în paralel și activist politic, asumându-și rolul incomod de a comenta hotărârile și acțiunile clasei politice. Acesta analizează repercusiunile faptelor pe care le consideră ca nefiind etice. Prin preferința sa pentru o societate în care cetățenii trebuie să trăiască liberi, se aseamănă cu Bertrand Russell. Chomsky consideră că numai într-o societate liberă oameni își pot dezvolta spiritul creator, libertatea fiind o necesitate pentru ființa umană. Russell, filosof de orientare liberală, a argumentat în lucrările sale că *impulsul creator* al omului trebuie cultivat, pentru că acesta „avea să formeze o personalitate deschisă și imună la instinctul războinic”⁸. Prin aceasta, Russell speră în eliberarea omului din „corupția vieții sociale (...) pentru a vedea apoi în ce mod se poate constitui societatea fără corupție și oprinare.”⁹ Și Chomsky pare să fi ajuns la aceleași concluzii în ceea ce privește situația cetățeanului, a cărui libertate e îngrădită de legile în vigoare și de deciziile politicianilor. Creativitatea are rol principal în dezvoltarea societății umane, astfel că, în *Structura logică a teoriei lingvistice*, logicianul american consideră că limba naturală e „creativitate guvernată de reguli”¹⁰. Fără libertate, omul nu își poate dezvolta creativitatea, și aceasta se răsfrânge asupra modului de trai.

Problema corupției, a abuzului în putere, nu este o problemă nouă, dar Chomsky insistă asupra faptului că e datoria intelectualilor să devoaleze viciile de ascundere (secretele, manipularea, înșelăciunea) ale clasei politice, acestea fiind în special importante pentru că sunt mijloacele prin care aceasta acționează pentru a împiedica cetățenii să ia hotărâri unanime în ceea ce privește greșelile de guvernare, printre care și utilizarea violenței. De altfel, în toate articolele publicate el condamnă violența folosită de guvernul SUA, în special pe plan extern, în campaniile armate la care ia parte, în scopul prezervării păcii. Se poate observa o altă asemănare cu filosoful britanic amintit mai sus prin aceea că acesta considera că Statele Unite sunt principala amenințare a păcii mondiale, așa cum și Chomsky susține că țara sa ar fi „cea mai agresivă țară din lume, cea mai mare amenințare pentru pacea mondială și o sursă de violență ce nu are egal”¹¹. Modelul de politică promovată de Statele Unite e caracterizat de violență manifestată fațăș, prin incursiunile militare, bombardamentele din conflictele externe în care e implicată, dar și în mod subtil, prin teroarea exercitată în teritoriile aflate sub controlul ei. Guvernul american apare ca fiind un guvern autoritar, ce aplică pedepse celor ce i se împotrivesc, fie ei dușmani

⁸ Miller 2006: 641.

⁹ *Enciclopedie de filosofie...* 2004: 948.

¹⁰ *Enciclopedie de filosofie...* 2004: 157.

¹¹ Chomsky 1968: 1.

interni sau externi, sau care caută să-și extindă influența în zonele ce prezintă interes pe plan economic, prin mijloace violente, lipsite de etică, dar făcute publice sub masca salvatorului. Chomsky evidențiază existența unei crize morale, atât la nivel național, cât și internațional, susținând că vinovată pentru acest lucru e mentalitatea pragmatică, care ia în calcul costurile și utilitatea unei acțiuni pentru a o justifica, chiar dacă, din punct de vedere moral, aceasta nu e dreaptă.

Modul de a vedea lucrurile din prisma utilitaristă a dus la desensibilizarea oamenilor, iar pentru a schimba starea de degenerare morală a societății și clasei politice este necesară o reformă sau o revoluție, care să urmeze anumiți pași: încercarea de a schimba conștiința morală și politică și întemeierea unor instituții cu rol de a susține această nouă mentalitate. Intelectualii sunt cei care au rolul de a educa masele, ajutându-le să recunoască minciunile, tehnicile de manipulare ale clasei politice, dar au și rolul și posibilitatea de a schimba mentalități. Din punctul lui de vedere, anumite mijloace, cum ar fi violența sau tortura, nu pot fi justificate pentru a fi folosite în atingerea unor scopuri, fie acestea politice sau personale. În articolul său *The Responsibility of Intellectuals*, cercetătorul face o analiză ce reliefează rolul pe care îl au experții în justificarea încălcărilor normelor etice în politică. Chiar și mișcarea anti-război, creată ca răspuns al conflictului armat din Vietnam, a căzut pradă „cultului experților”¹², solicitând opiniile așa-numiților specialiști în etică, teorie socială și analiști ai politicii publice. În opinia lui Chomsky, acest lucru nu se justifică, pentru că problemele de etică abordate sunt cunoscute la nivel general, ele fiind parte a valorilor fundamentale omenești. De asemenea, consideră ridicolă pretenția științelor comportamentale sau a științelor politice conform căreia ar exista anumite principii prea greu de înțeles pentru neinițiați. Încălcarea celor mai esențiale precepte morale duc la un proces de pierdere a umanității, împotriva căruia trebuie luptat. Liderii politici pot utiliza teoriile politice pentru a-și justifica în fața electoratului acțiunile imorale sau greșelile grave comise, de aceea un anumit grad de circumspecție e recomandat.

Judecata conform căreia datoria intelectualilor – îndeosebi a filosofilor – de a demasca instrumentele puterii, jucând astfel un rol activ în crearea și analiza ideologiilor, seamănă izbitor și cu ideea principală a eticii discursului la Habermas, conform căreia *raționalitatea discursivă* consimte „ieșirea din neutralitatea ideologică, întărind *identitatea eului*”¹³. Odată clarificate problemele privind motivele politice ce au dus la luarea anumitor decizii, cetățeanul ajunge să ia poziție, să se implice, ieșind din poziția de neutralitate.

¹² Chomsky 1967.

¹³ *Enciclopedie de filosofie...* 2004: 307.

Ca un idealist, Chomsky speră că intelectualii americani vor reuși în sarcina de a crea în Statele Unite climatul moral și intelectual dezirabil, care împreună cu condițiile social-economice să poată permite dezvoltarea armonioasă a țării.

Cu toate că au constituit, nu de puține ori, sursa a numeroase polemici, ideile referitoare la principiile guvernării au influențat mult dezvoltarea societății, constituindu-se până în prezent în teorii complexe, ce caută soluții la o serie de probleme, multe apărute și ca urmare a câștigării în amploare a domeniului eticii politice.

BIBLIOGRAFIE

- Chomsky 1967 = Noam Chomsky, *The Responsibility of Intellectuals*, în "The New York Review of Books", Online, <http://chomsky.info/articles/19670223.htm>, accesat 10.08.2014, 12:03.
- Chomsky 1968 = Noam Chomsky, *Philosophers and Public Philosophy*, "Ethics", vol. 79, nr. 1, Online, <http://www.chomsky.info/articles/196810--.pdf>, accesat în 10.08.2014, 11:20.
- Enciclopedie de filosofie... 2004 = ***, *Enciclopedie de filosofie și științe umane*, Editura ALL EDUCATIONAL, 2004.
- Miller 2006 = David Miller (ed.), *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Thompson 2013 = Dennis F. Thompson, *Political Ethics*, Online, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781444367072.wbiee633/abstract>, accesat în 08.08.2014, 15:25.
- Walzer 1973 = Michael Walzer, *Political Action: The Problem of Dirty Hands*, în "Philosophy & Public Affairs", vol. 2, p.161, Online, <http://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Walzer/Political-action.pdf>, accesat în 10.08.2014, 09:45.